

Співробітники «Української преси».

- Пеленський Євген Юлій (1908-1956) - літературознавець, бібліограф, педагог, громадський діяч і видавець.
- Яворівський Євген (1893-1954) - громадський і політичний діяч, педагог, журналіст і письменник.
- Шкрумеляк Юра (1895-1965) - журналіст, поет, дитячий письменник, автор понад 30 книг для дітей, «Історії України для дітей» у 4-х ч. У 1928-1939 рр. гол. ред. газети «Народна справа» та журналу «Дзвіночок».
- Голубець Микола (1892-1942) - мистецтвознавець, письменник, редактор багатьох видань, журналіст, автор численних праць і публіцистичних статей.
- Радзикович Володимир (1886-1966) - педагог, письменник і літературознавець, д. чл. НТШ, діяч Просвіти, автор підручників.
- Чернецький Степан (1881-1944) - поет, фейлетоніст, театральний діяч і критик.
- Барвинський Віктор (1885) - історик, досліджував історію Лівобережної України.
- Барвинський Василь (1888) - композитор, піаніст, музикознавець, директор і викладач музичного інституту у Львові.
- Калина Володимир (1896) - фізик, математик, педагог, д. чл. НТШ.
- Козак Едвард (1902-1993) - учень О.Новаківського, маляр, карикатурист.
- Лужницький Григорій (1903) - письменник, театрознавець, історик культури, журналіст, д. чл. НТШ, літературний редактор «Української преси».
- Тарпович Юліан (1903-1977: псевд. Бескид) - журналіст, письменник, громадсько-освітній діяч, редактор газети «Наш лемко» (1934-1939) і «Лемківської бібліотеки».

Література

1. Боровський М. Матеріали до бібліографії господарської літератури, виданої в Галичині, на Волині, Закарпатті й Буковині 1788 - 1944. - Вінніпег: УВАН, 1968. - С.5, 13.
2. Історія українського війська. - Львів: Світ, 1992. - Передмова Я.Дашкевича. - С.У.
3. Козак Е. Як повстав у Львові щоденник «Новий час» і як Тиктор сам від себе купив газету // Мистецькі студії. - 1981, ч.1. - С. 63.
4. Бібліографічний довідник до історії українців Канади. - Вінніпег: УВАН, 1986. - С. 624 - 625.
5. Енциклопедія українознавства. - Т.8. - С. 3196.
6. На чисті води: Чому тикторівська преса виступила проти ФНЕ? - Львів: Батьківщина, 1936.
7. Українська бібліографія материка і діаспори. - 1988. - С. 103.
8. Українська загальна енциклопедія. - Т.3. -С.278.
9. Видання «Української преси», які зберігаються в ЦНБ, бібліотеках Інституту літератури, Центрального державного архіву (Київ), у бібліотечі ім. Стефаника НАН України (Львів).

Віталій Мітченко

НОТАТКИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ШРИФТА

Зі збільшенням кількості видань, присвячених історії нашої держави, її сучасності, коли деякі друковані видання репрезентують Україну в світі, виникає потреба уважніше придивитися до Книги, яка є акумулятором духовного життя нації. Однією з найважливіших складових частин книги завжди був шрифт. Його графіка, силует літер віддзеркалюють час їх існування, деякою мірою культуру, побут країни, в якій ці літери були накреслені.

Історія шрифту в Україні сягає корінням глибини віків. Перші знаки, які можна вважати літерами, було виявлено в Кам'яній Могилі поблизу Мелітополя (ці знаки надруковано в Археологічному збірнику Полтавського краєзнавчого музею (вип. 1, Полтава, 1992). Перші знайдені написи відносяться до часів Трипільської культури.

Предметом нашої розмови буде слов'янський шрифт, який має назву кирилиця. Він прийшов у Київську Русь з Моравії через Болгарію, де його запровадив для перекладу церковних книг з грецької на слов'янську мову македонянин Костянтин Філософ (у чернецтві Кирило). Він створив для слов'ян абетку, використавши існуюче в них письмо, яке в науці має назву «риси і різни», а також деякі грецькі літери (В.А.Истрин. «1100 лет славянской азбуки». М., 1988).

© Мітченко Віталій Степанович, Київ, 1994

Разом з кирилицею у X - XII ст. в Київській Русі існував ще один шрифт - глаголиця (від давньоруського слова «глагол, глаголити»). Його походження точно не відоме науковцям і викликає суперечки.

Але повернемося до кирилиці.

Першу написану кирилицею датовану книгу - «Остромирове Євангеліє» - виготовлено в Києві у 1056 - 1057 рр. для новгородського посадника Остромира. Щодо естетики - це неперевершений взірць мистецтва шрифту, найдавнішого кириличного почерку - уставу.

Ритмічна будова рядка в уставному письмі, графіка літери, співвідношення основних і сполучних ліній у літері, пропорційність висоти літери та її ширини принципово відрізняють кирилицю від латиниці (почерку, що панує в Центральній та Західній Європі). Латинський шрифт, як і латина, - ритмічний, стислий. Майже всі літери відповідають пропорції 10 (висота) x 8 (ширина) (співвідношення основного та сполучного штриха: 1:2, 1:2/3) і вписуються в кілька простих геометричних фігур - квадрат, коло, трикутник.

Зовсім інша образотворча, ритмічна будова кирилиці. Літери мають різні пропорції. Якщо взяти за модуль квадрат, то одна частина літер вписується у квадрат, інша має ширину півтора квадрата, ще інша - півквдрата. Тобто, трикрат-

У А Л А А Ф А У

Окремі знаки
з Камінної Могили
в Північному Приазов'ї.
II - I тис. до н. е.

З А П Р Є Ж К Л

Окремі літери
«Пересопницького Євангелія».
Пізній український устав.
XVI ст.

Ш Ц Р Т М Ъ Ж Д

Окремі літери
напівавстау XVII ст.

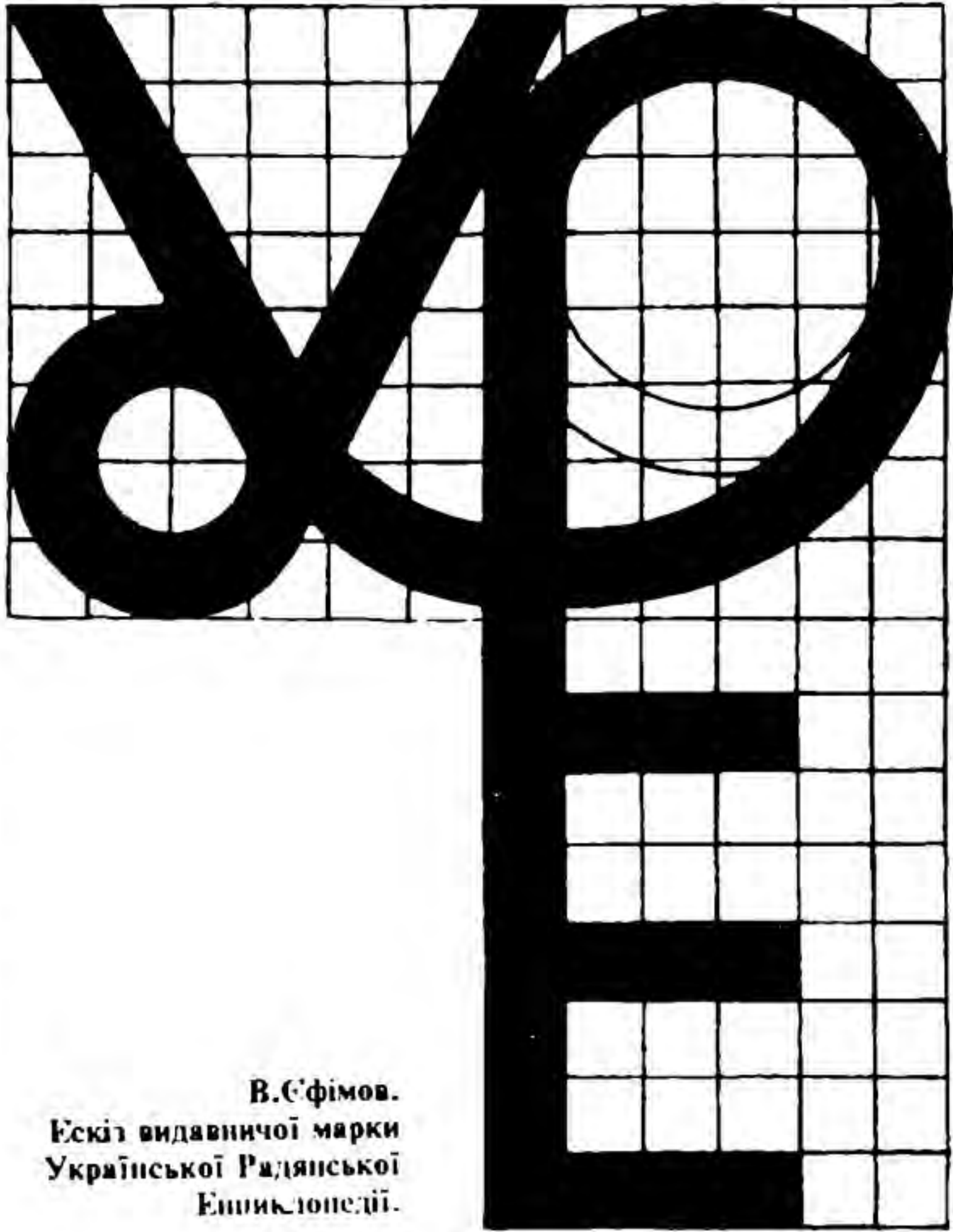
Тенец Скобо
Буш Лоццо Бра
Вашн Лого

Зразки українського
скоропису XVII ст.

АКЦЕННА МІСЦЕЦВА ДІКМА

Приклад наслідування
українським рукописним
шрифтам XVII ст.
Г.Нарбут, 1920.

В.Сфімов.
Ескіз видавничої марки
Української Радянської
Енциклопедії.

АБВГДЕЄЖЗИІЙ
КЛМНОПРСТУФХЦ
ЧШЩЪЫЬЭЮЯЁ
абвгдеєжзиіїйклмнопрс
туфхцчшщъыьэюяё
1234567890.,:;-?!§VNº

Хоменківська гарнітура.

Зразки
шрифтових композицій
художника В.Мітченка,
1994.

Богдан Хмельницький

МАЛА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
КОЗАЦТВА

Перед судом

В *Д* *К*

В. Мітченко 94

БОГДАН ЛЕПКИЙ

на різниця у ширині окремих літер. Відношення основних і сполучних штрихів: 1:4, 1:5 - шрифт особливо контрастний. Зовсім немає плавних окружностей, але багато напружених дуг, які часто сполучаються під гострим кутом. Кожна літера пишеться окремо, без розбивки на слова.

Подальший розвиток графіки українського шрифта поступово приводить до появи нового почерку - напівуставу. Це вже більш декоративне письмо. У ньому наявні верхні та нижні виносні елементи, а також виносні літери. Буква до букви ставиться ближче, завдяки чому чіткіше проглядається рядок. З'являється розбивка на слова. Спочатку намічається, а пізніше стає виразнішим нахил букв вправо. В рядку і в середині букви з'являється більше руху. На начертання літери переписувач витрачає менше рухів, завдяки чому збільшується швидкість письма.

Устав (спочатку й напівустав) писався на пергаменті - спеціально вичиненій шкірі. Це був дуже дорогий матеріал.

З ХУІІ ст. в Україні з'являється папір, спочатку привозний, а потім і місцевого виробництва. Він був дешевший за пергамент, а гладенька поверхня давала змогу пташиному перу вільніше рухатися по ній. Для художника останнє має велике значення, оскільки пергамент або папір є матеріалом, а пташине перо - інструментом. У пластичних мистецтвах, до яких можна віднести і мистецтво шрифта, в руках справжнього майстра співвідношення інструмента й матеріалу створює певну художню форму, у нашому випадку - начертання літери. Поява паперу, а також збільшення з суспільним розвитком України й кількості документації приводять до поступового вироблення нового історичного почерку, який отримав у палеографії назву скоропис.

Один з найбільших знавців української палеографії Каманін у виданому в Києві 1899 р. палеографічному збірнику поділив історію розвитку українського шрифта на три періоди, в яких простежив еволюцію графічного накреслення літер протягом ХУІ - ХУІІІ ст.

З усього розмаїття прийомів, що використовувались у скорописі, можна виділити два найважливіших для його зорового сприйняття. Це поєднання літер у слові (горизонтальні лігатури) і винесення окремих літер над рядком.

Варіанти поєднання літер по горизонталі вельми різноманітні. Причому в одному написові можливі кілька варіантів поєднання одних і тих самих літер.

Горизонтальні лігатури, з одного боку, посилюють декоративність напису, а з другого, - «в'яжуть» рядок, спонукаючи погляд бігти зліва направо вздовж нього.

Вертикальні лігатури разом з виносними елементами правлять за зв'язки між рядками.

Завдяки цим прийомам аркуш паперу зі скоро-

писом перетворюється на витвір образотворчого мистецтва доби українського барокко.

Подальший розвиток мистецтва шрифта пов'язаний з винайденням і вдосконаленням книгодрукування. Рукописний шрифт завжди був і є джерелом натхнення і експериментування при розробці ескізів набірних шрифтів. У Європі це І.Гутенберг, який для перших набірних шрифтів використав готичні почерки, та Іван Федорів у Росії та Україні, який використав для набору своїх книг російський і український напівуставний почерк.

Історичний розвиток шрифта в Україні не можна уявити без Г.Нарбути, який істотно вплинув на подальший розвиток мистецтва шрифта і графіки взагалі, створив школу українських оформлювачів книги. Його вплив відчувається і сьогодні.

Основна роль Нарбути в історії української графіки в тому, що він узагальнив увесь досвід розвитку шрифта в Україні, творчо його обробив, перепустивши через своє сприйняття художника-графіка.

Початок ХХ ст. був часом бурхливого розвитку графічних мистецтв. Бердслей в Англії, Воллатон у Франції, «мирискусники» в Росії (насамперед Чехонін) нарівні з якими працював Нарбут, значно вплинули на розвиток мистецтва книги.

Шрифтове господарство українських і російських видань останньої чверті ХІХ ст. свідчить, що то був час занепаду мистецтва оформлення книги. Вона не існувала як «єдиний організм», за висловом В.Фаворського. Ілюстрації виконувались у будь-якій техніці, аж до живопису олією, і друкувались на вклейках. Декоративне оформлення носило випадковий характер, часто стилістично не мало відношення до змісту книги. На одній титульній сторінці використовували велику кількість різних набірних шрифтів, застосовували об'ємно-просторові шрифти, складені з різних натуральних предметів: коренів дерев, каміння тощо. Такі шрифти утруднюють читання, спотворюють графему (конструктивну основу) літери. Своєю ілюзорною просторовістю вони руйнують площину сторінки, погано поєднуються з декором.

Творчість Нарбути - це місток, перекинутий через період еkleктичного оформлення книги ХІХ ст. в Україні, який з'єднав високе мистецтво давньоруської і стародрукованої книги в ХХ ст.

Нарбут в Україні, Чехонін та інші «мирискусники» в Росії об'єднали всі елементи книжкового оформлення: ілюстративне, шрифтове і декоративне.

Але книга чутливо реагує на середовище, в якому вона створюється, і на час. 20-ті роки з їхнім аскетизмом змінили вигляд книги. У мистецтві домінував конструктивізм. З'явилися нові гротескні шрифти. Проте найвитонченіші художни-

ки не могли ігнорувати багатющі традиції українського шрифту і немовби накладали їх на сучасні їм конструктивістські ідеї. Досвід цих митців був би дуже корисним для сучасних оформлювачів книги. Але цей період історії української книги мало вивчений. Можна назвати лише статтю Д.Горбачова «Обложки и титулы украинской книги 20 - 30-х годов» у збірнику «Советская графика '73» (М., 1974).

Не оминемо у зв'язку з цим досвід роботи відомого художника В.Єрмілова 20-х років. Справжній конструктивіст, він іноді вдало використовував характерні для скоропису округлі, дугоподібні з'єднання між літерами.

Плідно працювали з шрифтами українські конструктивісти В.Кричевський, А.Петрицький, О.Маренков. Переосмислювали творчу спадщину Г.Нарбута його учні А.Середа, Л.Лозовський, М.Кирнарський. В останніх роботах самого Нарбута відчувається вплив конструктивізму (обкладинка журналу «Солнце труда», 1919 р.)

У невеликій статті немає можливості проаналізувати наступні роки розвитку, а вірніше, існування шрифту в Україні. Працювали цікаві майстри, виходили прекрасно оформлені книги, але багато було й вторинного (скажімо, «переспів» нарбутовських творчих знахідок, а то й відвертий плагіат). Власне кажучи, художній загал не ро-

зглядав шрифт як самостійне мистецтво, а скоріше як невід'ємний елемент книжкового оформлення. Досить сказати, що за останні 70 років в Україні було розроблено тільки одну набірну гарнітуру на основі українських історичних почерків (Хоменківську).

Загальний інтерес до дизайну в 70-ті роки зумовив те, що книгу знову стали розглядати як «єдиний організм». А значить, звернули увагу і на шрифти.

Всі ці роки власне традиції українського рукописного шрифту підтримували такі прекрасні майстри, як І.Хотинок, О.Юнак, В.Фатальчук, В.Хоменко, А.Пономаренко та ін. У 70 - 80-х роках надбання школи українського рукописного шрифту доповнили роботи В.Чебаніна, А.Відоняка.

Значний внесок у розвиток традицій українського рукописного шрифту вніс В.Юрчишин. Він не просто глибоко вивчає джерела, а творчо їх переробляє і надає шрифту індивідуального забарвлення. А найголовніше, використовуючи історичний почерк, створює нову книгу.

Це і є завданням сьогodнішніх дизайнерів - створити сучасну українську книгу. Не стилізацію «під старовину» і не більш-менш вдалу адаптацію латиниці, а повнокровний сучасний український шрифт.

Н. Орач

Георгій Якутович як книжковий графік

Заслужений діяч мистецтв художник Георгій Якутович - неординарне явище в мистецтві, в художній творчості, зокрема в українській книжковій графіці. Працює переважно в техніці офорта, ліногравюри, олівця. Якутович - це бережне ставлення і переосмислення традицій народної гравюри та давньоруської стародрукованої книги, це не тільки ґрунтовна рисувальна школа, висока майстерність, а й вищукава делікатність пера, філософський склад мислення, широка ерудиція. Проліструвавши книгу, митець стає співбесідником того, хто читає цей літературний твір. Художник яскравої індивідуальності, Якутович до кожної книги знаходить новий «ключ», новий підхід, враховує особливості творчої манери письменника, його світогляду.

Всьому культурному загалу, шанувальникам книги добре відомі роботи цього майстра, поготів українську книжкову графіку не можна уявити без Георгія Якутовича. Його творчість - це мікрокосмос, це світ образів, доступний і загадковий водночас. Книги «Фата моргана», «Козак Голота», «Слово о полку Ігоревім», «Повість временних літ» тощо - незабутня сторінка в українському образотворчому мистецтві.

Г.Якутович - лауреат Державної премії ім.Т.Шевченка, має диплом і бронзову медаль Міжнародної виставки книги в Лейпцігу, срібну медаль Академії художеств Росії, диплом Івана Федорова та інші нагороди.